

O'YIN BOLA TA'LIM-TARBIYASINING MUHIM VOSITASI

Kamalova Nilufar Abduxapizovna

Toshkent pedagogika kolleji yetakchi o'qituvchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada o'yin nazariyasining asosiy masalalari, o'yin bola tarbiyasining muhim vositasi ekanligi, pedagogik jarayonda o'yinning tutgan o'rnini, o'yin texnologiyalari haqida berilgan.

Kalit so'zlar: O'yin, o'yin texnologiyasi, o'yin turlari, o'yin nazariyasi, pedagogik texnologiya.

Bugungi kunda talim tizimiga, jumladan maktabgacha ta'lim tizimiga ham yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar kirib kelmoqda. Bu texnologiyalarning mazmun-mohiyatini, asosiy tamoyillarini, qonuniyatlarini, ulardan samarali foydalanish yo'llarini amaliyotchi tarbiyachi va o'qituvchilarga yetkazib berish pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biridir.

Ma'lumki, bolalarning asosiy vaqti o'yin bilan o'tadi. O'yin –maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishining muhim vositasi, ularning asosiy faoliyati bo'lib hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shaxsi faoliyat subyektidir.

O'yin uzoq davrlardan beri mashhur olimlar, pedagog – psixologlar, faylasuflar, sotsiologlar, etnograflar va madaniyat arboblari diqqatini o'ziga qaratib kelgan.

O'rta Osiyo madaniyati tarixiga nazar solsak, oilada farzand tarbiyasiga katta e'tabor qaratilgan. Mashhur allomalardan Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Hos Hojib, Ahmad Yugnakiylar o'z asarlarida xalqimizga xos bo'lgan farzand tarbiyasi ustida fikr yuritganlar. Xalq pedagogikasini o'rganish davomida olimlarning farzand ta'lim tarbiyasi va odob –axloqqa oid asarlarida, bolalarni tarbiyalashda tarbiyaviy ishning eng ta'sirchan uslubi – o'yin shaklidan juda keng foydalanilganligini ko'ramiz.

O'tmish pedagog olimlaridan P.F.Lesgaft, K.D.Ushinskiy tomonidan o'yin nazariyasi ishlab chiqilgan. O'yinning mehnat jarayoni asosida paydo bo'lganligi va uning yosh avlodni mehnat faoliyatiga tayyorlashdagi roli, o'yin mazmunining bola shaxsini shakllantirishdagi ahamiyatini K.D.Ushinskiy asoslab berdi. Rus olimlari san'atning kelib chiqishini tadqiq qilayotganlarida bolalar o'yinlariga e'tibor qiladilar. Ularning fikricha, kishilik tarixida o'yinlar san'at kabi, mehnat paydo bo'lgandan so'ng va uning asosida vujudga kelgan. Jamiyat hayotida mehnat jarayonida bolalar kattalar mehnatiga taqlid qilish orqali o'ynaydilar, huddi shu o'yin keyinchalik bolalarni mehnat faoliyatiga tayyorlashda muhim bosqich bo'lib hisoblanadi

P.F.Lesgaft «Bola dastlabki o'yinida tevarak-atrofidagi voqea hodisalarga taqlid qiladi, o'yin ijtimoiy voqelikni aks ettiradi», deb izohlangan edi. Buyuk psixolog D.V. Elkonin o'yinning kelib chiqishiga oid yangi g'oyani ilgari suradi. Jamiyatning dastlabki taraqqiyotidayoq bolalarning kattalar hayoti va mehnatida ishtirok etishlari, bolalarning mehnat qilishlari uchun qulay o'yinchoq mehnat qurollari ishlab chiqilgan. O'yinchoq – qurollar paydo bo'lishi natijasida rolli o'yinlari paydo bo'ladi.

L.S. Vigodskiy o'yinni bolaning ichki ijtimoiy dunyosi, ijtimoiy buyurtmalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ta'riflaydi.

Har qanday o'yin muayyan vazifalarni bajaradi:

- maftunkorlik;
- kommunikativlik;
- o'z imkoniyatlarini amalga oshirish;
- tashxis;
- o'yin ishtirokchilari o'rtasidagi muloqot;
- ijtimoiylashuvlik.

S.A. Shmakovning ta'kidlashicha, o'yinlar quyidagi to'rtta asosiy xususiyatga ega:

erkin rivojlantiruvchi faoliyat-ya'ni bola o'yinni o'zi tanlaydi, unda faol ishtirok etadi. Bunda birinchi navbatda yakuniy natija emas, balki o'yin jarayoni muhim ahamiyatga ega;

ijodiy xarakter- ya'ni o'yin jarayonida bolalar uchun ijod qilishga katta imkoniyatlar mavjud;

emotsional ta'sir — bola o'yinda markaziy o'rin egallashni xohlaydi, g'olib bo'lishga intiladi, bu bolaning faolligini oshi rishga yordam beradi;

asosiy va qo'shimcha qoidalar o'yin mazmuni, uning mantiqiy ketma-ketligini belgilaydi.

O'yin strukturasi maqsad, rejalashtirish, maqsadga erishish, natijalarni tahlil qilish kabi komponentlar kiradi. O'yinning eng asosiy xususiyati uning ijodiyligidadir. U o'zaro kurash, musoba qalashish, raqobat shaklida namoyon bo'ladi.

Nazariy jihatdan o'yinga faoliyat, jarayon va o'qitish metodi sifatida qarash mumkin.

O'yin faoliyat sifatida maqsadni belgilab olish, rejalashtirish va amalga oshirish, natijalarni tahlil qilishni qamrab oladi va bunda shaxs subyekt sifatida o'z imkoniyatlarini to'la amalga oshiradi.

O'yinli faoliyatni motivatsiyalash o'yin xarakterining muso baqalashish shartlari, shaxsning o'zini namoyon qila olishi, o'z imkoniyatlarini amalga oshirish ehtiyojlarini qondirishdan kelib chiqadi.

Jarayon sifatida o'yin tuzilmasi (G.K. Selevko ta'biricha) quyidagilari qamrab oladi:

- o'ynash uchun olingan rollar;
- bu rollarni ijro etish vositasi bo'lgan o'yin harakatlari;
- haqiqiy narsalarni shartlilarga almashtirish;
- o'yinda ishtirok etuvchilarning real o'zaro munosabatlari;
- o'yinda shartli ravishda yaratilgan sujet (mazmun).

Pedagogik jarayonda o'yinning tutgan o'rni.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonlarda o'yinning tutgan o'rni alohida bo'lib, o'yindan bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berishda keng foydalaniladi.

Zero:

- * O'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo'ladi;
 - * O'yin maktabgacha yoshdagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir;
 - * O'yin bolalarni hart tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;
 - * O'yin bolalarga ta'lim tarbiya berishning metod va usulidir;
- Bolalar o'yini o'zining mazmuni, hususiyati va tashkiliy qismiga egadir.

O`yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalashda maktabgacha ta`lim muassasasi ishida katta o`rin egallaydi. O`yinga yosh organizmga xos bo`lgan talab va ehtiyojlar qondiriladi, hayotiy faollik ortadi, birdamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shuning uchun ham bolalarni jismoniy tarbiyalashda o`yin munosib o`rin egallaydi. Atoqli pedagog va shifokor E.A.Arkin o`yinni “ruhiy vitamin”, deb bekorga aytmagan. Bolalarning to`laqonli jismoniy rivojlanishi va salomatligini mustahkamlash uchun harakat faoliyatining turli shakllaridan foydalaniladi. O`yin jarayonida bolaning jismoniy jihatdan o`sishi uchun muvofiq sharoit yaratish nihoyatda muhimdir. Bunga erishmoq uchun o`yinlarning bolalarga yetarli suratda zavq tug`dirishini, ularda faollik hosil bo`lishini, bu o`yinlar turli hil harakatlarni o`z ichiga olishni, serharakat o`yinlar ketidan kam harakatli o`yinlarga o`tilishini ta`minlash zarur. Harakatli o`yinlar bolalarda quvnoqlikni oshirishga yordam beradi, o`zaro munosabatlar, his-tuyg`ularni tarbiyalaydi. O`yin qoidalarini bajara olish malakalari, jasurlik, odillik kabi ahloqiy sifatlar tarbiyalanadi. Mashg`ulot, sayr va kunning turli jarayonlarida amalga oshiriladigan harakatli o`yinlar bola shaxsi rivojlanishida muhim o`rin tutadi.

Maktabgacha ta`lim tizimida pedagogik o`yinlarning shakllari va amalga oshirish metodlari. Pedagogik ijrochilik o`yinlarini bola uch yoshdan boshlab o`zlashtira boshlaydi. Shu yoshga kelib bola odamlar o`rtasidagi munosabatlar bilan tanisha boshlaydi, hodisalarning ichki va tashqi tomonlarini ajrata boshlaydi, o`zida ichki kechinmalarni seza boshlaydi. Ularga munosabat bildiradi.

Maktabgacha yoshda bolalar o`yin faoliyatini o`zlashtira borib ijtimoiy qadrlil va ijtimoiy baholanuvchi faoliyatga tayyorlana boshlaydilar. Maktabgacha ta`lim tizimida qo`llaniladigan pedagogik o`yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar kayfiyatini ko`taruvchi.
2. Hamkorlikka chorlovchi.
3. Bolalarni o`zligini namoyon etishga chorlovchi.
4. Bolalarda o`ziga ishonch hissini shakllantiruvchi, jismoniy va intellektual muammolarni yo`qotishga qaratilgan.
5. Maktabgacha bolalar xatti harakatidagi cheklanishlarni tavsiflovchi (diagnostika).
6. Bolalar shaxsi strukturasi ijobiy korreksiyalar beruvchi.
7. Millatlararo bag`rikenglikni shakllantiruvchi.
8. Bolalarda ijtimoiy, jamoaviy munosabatlarni shakllantiruvchi o`yinlar.

O`yin texnologiyasining nazariy asoslari.

Ta`lim texnologiyasi tushunchasi ta`lim maqsadiga erishish quroli, ya`ni oldindan loyihalashtirilgan ta`lim jarayonini yaxlit tizim asosida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish va shu maqsadga erishishning metod, usul va vositalari tizimini, ta`lim jarayonini boshqarishni ifodalaydi.

Pedagogik texnologiyaning markaziy muammosi bola shaxsini rivojlantirish orqali ta`lim maqsadiga erishishni ta`minlashdan iborat. Pedagogik texnologiyaning tamoyillari quyidagilardir: kafolatlangan yakuniy natija, ta`limning samaradorligi, qaytuv chan aloqaning mavjudligi, ta`lim maqsadining aniq shakllanganligi.

O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi an'anaviy ta'limdagi o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi.

Har qanday texnologiyada, jumladan, o'yin texnologiyalarida ham, o'quv maqsadi aniq belgilanishi zarur. Bu texnologiyaning asosiy negizidir. Maqsad to'g'ri qo'yilishi uchun tarbiyachi bolaga nimani o'rgatmoqchi bo'lganligini bilishi kerak. Bitta mashg'ulotda bitta maqsad qo'yilishi maqsadga muvofiq. Masalan, bola larni 3 raqami bilan tanishtirish yoki yil fasllari haqida tushuncha berish va h.k.

O'yin texnologiyalari (ayniqsa, bog'cha bolalari uchun) rivojlantiruvchi maqsadlarni (bolaning idrok, xotira, diqqat, tafak kurini rivojlantirish) amalga oshirishi ham mumkin. Bunda o'yin jarayonida yakuniy natija muhimroq bo'ladi.

O'yin texnologiyasi ham o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi.

Pedagogik o'yinlarni quyidagicha tasniflash mumkin.

-Faoliyat turlariga qarab: ijtimoiy intellektual, mehnat, ijtimoiy va psixologik o'yinlar.

-Pedagogik jarayonlarning xarakteriga qarab: ta'lim-tarbiyaviy, rivojlantiruvchi, mahsulotli, ijodiy, psixotexnik o'yinlar.

-O'yinlar metodlariga qarab: predmetli, sujetli, badiiy rolli, hodisalarni tasavvur etuvchi va dramalashtiruvchi o'yinlar.

-Predmetlar asosidagi o'yinlar: matematik, biologik, ekologik, musiqali, texnikaviy, jismoniy tarbiyalovchi, iqtisodiy tejamkorlik va ishbilarmonlik, tadbirkorlikni rivojlantiruvchi o'yinlar.

-O'yin vositalari bo'yicha: o'yin vositalari (koptok, piramida, kub va boshq.) bilan amalga oshiriladigan o'yinlar va o'yin vositalarisiz amalga oshiriladigan o'yinlar xontaxta ustida, xonada va dalada o'ynaladigan o'yinlar, kompyuter va televizor o'yinlari kabi texnik vositalar.

Maktabgacha ta'limda yoshi kattalarning to'plagan tajribasini kichik yoshdagilarga singdirish jarayonida o'yinlar ta'lim metodi sifatida namoyon bo'ladi. O'yin metodlariga qarab maktabgacha ta'lim vazifalaridan kelib chiqib, predmetli, sujetli-ishchan, dramalashtirilgan o'yinlardan keng foydalaniladi.

Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi.

- Birinchidan, rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlar maxsus topshiriqlar majmuasidan iborat bo'ladi.

- Ikkinchidan, o'yin faoliyatidagi topshiriqlar rangli kublar, g'ishtchalar, kvadratlar, plas tilin, karton qog'ozlar, konstruktor-mexanik majmualarida turli ornament, rasm va jimjimador predmetlar vositasida amalga oshiriladi.

- Uchinchidan, topshiriqlar mustaqil bajarilishini ta'minlash maqsadida ularni onsondan qiyinga tomon, aniq vaqt oralig'ida sifatli bajarilishini ta'minlash darkor.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida interfaol o'yinlardan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Bu o'yinlar jarayonida bola passiv obyektidan faol subyektga aylanadi. Tarbiyachining asosiy vazifasi esa o'yinni tashkil etish, bolalar ijodiga sharoit yaratishdan iborat.

Interfaol o'yinlar jarayonida bola mustaqil fikrini to'g'ri bayon etishga, boshqalarni tinglashga o'rganadi, boshqacha qilib aytganda interfaol o'yinlar orqali kelajakda har bir bola uchun zarur bo'lgan ijobiy sifatlar shakllantiriladi. Interfaol o'yinlarni samarali o'tkazish uchun quyidagi qoidalarga e'tibor berish lozim:

-Mashg'ulot oldidan bolalar o'yin qoidalari va mazmunini qay darajada tushunganliklarini aniqlash.

-Bolalarning yosh xususiyatlari va bir-birlariga bo'lgan munoqabatlarini hisobga olish.

-Har bir bolaning qobiliyati va psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish.

-O'yin jarayonida bolalarga qiziq bo'lgan materiallardan foydalanish.

-Diqqat va e'tiborni jalb etadigan uslublarni izlab topish.

-Bolalarga rollarni to'g'ri taqsimlash.

-O'yindan qanday maqsadda foydalanish mumkinligini bilish.

-O'yinning asosiy bosqichlari haqida tasavvurga ega bo'lish va natijalarini prognoz qilish.

Pedagogik nuqtayi nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin bolaning axloqiy, irodaviy xususiyatlarini shakllantirish bilan birga unda bilim olishga, atrofda olam sirlarini ochishga qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kerak.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi nazariy asoslardan foydalanish maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azizxojayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat – Toshkent; Nizomiy nomidagi TDPU 2006

2. R. Ishmuhammedov, A. Abduqodirov, A. Pardayev. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. Toshkent-2010.

3. O. Xasanboyeva "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi". Toshkent. "ILM-ZIYO" Qo'llanma-2011, 2012

4. G. To'htasinova, T. O'rmonova Bolalar bog'chasida intellektual psixologik o'yinlar. Toshkent-2009.

5. V.I. Turchenko. Doshkolnaya pedagogika Moskva 2013

6. O'yin orqali ta'lim olish. Metodik qo'llanma (birinchi nashr) Toshkent-2020